

Erdőből kinőtt harangtornyok

Talán nem helyes így a cím, hiszen erdeinkben ritkán láthatunk harangtornyot, pedig a kivágott óriás tölgyek több száz évig élnek tovább a talpfákban, császárfákban. Így nemcsak a sokszor méltatlanul elfeledett ácsmestereknek, hanem az alapanyagul szolgáló erdőknek is emléket állítanak ezek a csodás építmények, melyek közül a lónyait tartom a legszebbnek.

Emellett nőtem fel, itt töltöttük időnket játszópajtásainkkal, de turistákat is vezettem fel a hatalmas gerendák között az árkádokig. Sokszor hallottam a gyönyörű épülethez kapcsolódó történeteket, és szeretettel gondolok vissza Oroszlán Sándor bácsira, a falu lelkipásztorára, aki olyan jóízűen tudta mesélni ezeket a történeteket, kalauzolván a hallgatót évszázadokon át, a tatár- és törökidőktől napjainkig. Belém ivódott a torony szeretete, amelyek ma is lenyűgöznek. Kívülről nézve karcsú derekukból tör egyenesen az ég felé sisakjuk, szinte légius könnyedséggel „vigyázzák” rendíthetetlenül a falu nyugalmát. Bent a torony talpfáinak hatalmas méretei talán minden odalátogatót elnémítanak. Feltekintve pedig az ember nem győz csodálkozni a fölötté toronyosuló gerendaerdő robusztus erején. Nem véletlen hát, hogy úgy tartják: a Felső-Tiszavidék népi építőművészete a fa harangtoronyokban vált a legkiforrottabbá, hiszen sok esetben a helyi ács, vagy a molnár készíti el a környékbeli erdők fáját használva. Kós Károly így ír róluk: *„Nem hiába találkozunk a Kisküüllő vidékén Harangláb nevű faluval is: egészen a múlt század vége felé kezdődő kőtoronyépítés divatjáig a környék legtöbb magyarlakta faházában fa harangláb volt. Így száz évvel ezelőtt még Nagykend, Egrestő, Dombó, Bonyhaszélplak, Péterfalva, Hosszúaszó, Gógánváralja, Sáros, Dányán, Erzsébetváros, Sárd, Bénye, Ózd, Herepe, Sülye és más falvakban is állottak haranglábak a többnyire még középkori kis templomok mellett. A templom mellett külön álló harangtorony az európai középkor itt megrekedt bagyatéka. A reformáció nem fektetett súlyt a templomok mutatósságára, Mária Terézia ellenreformációs korában pedig egyenesen tiltalmazták a kőtoronyos protestáns templomok építését. Kétségtelen azonban, hogy a vidéken a fa haranglábak fennmaradásának kedveztek az olyan sajátos helyi körülmények is, mint, negatívumként az építéskor hiánya és a csúszós talaj, pozitívumként pedig a bőséges tölgy- és cserefa erdők. Hasonló tényezők tartották fenn a ba-*

ranglábakat Háromszék, Marosszék, a Mezőség, Kalotaszeg és Szilágyság, valamint a kárpátaljai Bereg, Ung és Zemplén, a felvidéki Felső-Vág és Garam, vagy a dunántúli Göcsej és Őrség csere- és tölgyövezeti falvaiban.”

A harangtoronyok jellegzetes négyfiatornyos, karcsú sisakja alatt kerengőt találunk, ahol a harang(ok) is helyet kap(nak). Első látásra a gótikus elemek ragadnak meg, ugyanakkor érdemes felfigyelni az alsóeresszel (szoknya) alkotott különleges egységre, amely szinte önálló palotát mintáz. Nem véletlenül. A díszítő deszkamotívumok, a szoknya, a fiatornyok, a faragások Attila palotájához vezetnek vissza, és az ázsiai hatásra utalnak. Természetesen a négyfiatornyos keresztény jelentése van: azonosíthatóak a négy evangélistával, akiknek az evangéliumai vezetnek az utazót Jézus Krisztushoz. A megtetsült Isten felé törő a sisak a toronygombban, majd a csillagban végződik, ami jelképesen minket is a Megváltóhoz vezet, csakúgy, mint karácsony éjszakáján. Persze a leleményesek a török idők alatt holdat is biggyesztettek például a nemesborzovai torony tetejére, aminek az adózáskor valószínűleg jó hasznát vehették.

Míg a korábban készült toronyok tömszibb összehatásúak, addig a 18. századtól egyre karcsúbbak, magasabbra törők lesznek. A változás magyarázható a parasztgótika kiteljesedésével, és a tapasztalattal, de felismerhetjük benne az arányérzék kifinomultságát, és az aranymetszés szabályainak egyre tökéletesebb alkalmazását is. A lónyai esetében egészen precízen számították ki a sisak

Az aranymetszés arányait tartalmazó formák máig nagy esztétikai értékkel bírnak, számos területen (például a tipográfiában vagy a fényképészetben) alkalmazzák őket. Az aranyarányt numerikusan kifejező irracionális $\Phi \approx 1,618$ számnak (görög nagy fi) számos érdekes matematikai tulajdonsága van.

és az alatta levő rész geometriai arányát. Szükség is volt erre, hiszen a 28,6 m-es torony nincs az alap gyanánt szolgáló hatalmas kövekhez rögzítve, így nagy viharok esetén keljfeljancsiként

működik. Reményik Sándor így írja meg ezt az Elhagyott harangláb című költeményében:

Ember a kötelébez nem nyúl...

De ha megingott, ha megrengett

Tetőtől-talpig a harangláb –

Nagy viharban – még kondul egyet.

A lónyai sisakbelső

A hatalmas 40x40 cm-es, több mint 8 m hosszú talpgerendarács miatt a súly nagy része a torony aljára került. A rács pontjaiból törnek föl az oszlopok, középen a három darabból összeállított császárfá. A bonyolult rácsszerkezet minden oldalán ferde irányú támrendszer – többszörös andrásolás – biztosította a stabil tartást. A kerengő boltívekre emlékeztető ablakai pedig az igen kidolgozott lapolással (csak egyirányból lehetett be- és kirakni!) összefaragott könyökfákból állnak össze. Természetesen sehol sem használnak vasból, fémből készült kapcsokat, csupán fa-szegeket.

Ami a papírra ritkán vetett tervek megvalósításához elengedhetetlenül fontos volt, az a kiváló alapanyag. A község délkeleti határában kezdődik a Szatmár-Beregi Tájvédelmi Körzet részét képező, 407 ha-os Lónyai-erdő, amely főként tölgy, kőris, és szil ligeterdő, idősebb elegyei 70-80 évesek. Csak feltételezni tudjuk, hogy ezekhez a hatalmas méretű bárdolt gerendákhoz hatalmas tölgyfák is tartoztak. A Lónyai grófok erdejében mindig ügyeltek arra, hogy épületfának is maradjon erdő. A termőhely kiválóságát mi sem bizonyítja jobban, hogy a második koronaszintben levő gyertyánok is egyenesek, szinte csavardásmentesek. A talpfákon alig lehet megtalálni a bárdolás nyomait, annál gazdagabb az ácsjelek sokasága. Ugyanis volt

olyan elem, amit már az erdőn előkészítettek, méretre vágtak, sőt összeállították az egyes oldalakat, a kerengő felső gerendakeretét, a toronysisakot tartó gerendákkal, majd szétszedték és szekereken szállították be. Az újra összerakáshoz nyújtottak hatalmas segítséget a különféle rovátkolt ácsjelek, ezek esetünkben az oldal tájolásának megfelelő betűt, és lapolás sor-számaikat jelölték. Az ácsjelek a torony felfelé haladva és tornyonként is változtak, hiszen a megbecsült, nagy tudású mesternek ebben is egyedi, sok esetben a díszítő faragásra emlékeztető kézműma volt. A lónyait építő matolcsi mester – aki a jándit is megalkotta – kilétét ma is őrzi a rovátkolt írás a torony szembetűnő vízszintes gerendáján: „Kakukk Imre átsmester tsinálta, Bán Péter legényivel 1781-ben”. Hasonló okból ismerhetjük Lukács János ács mestert (Tákos) Papp Mózes (Tivadar) vagy Garda András és Farkas Jánost (Kölcese). Ugyanakkor nem tudjuk, hogy a legmonumentálisabb nyírbátorit vajon ki építhette.

A toronytest megfelelő felületeit előre belécezték, bezsindelyezték, leginkább hozott fenyő faanyaggal. A luc vagy jegenyefenyő alapanyagot Erdélyből, vagy a Kárpátaljáról hozták. A kerengő és az alsó ereszmellvédőfalait bedeszkták 20-35 cm széles desz-

kaborítással. Egyedül ezeknél a munkáknál használtak rögzítésre kovácsolt vasszegeket. Végezetül a zsindefelületet vörös színűre festették be, feltehetően lenolaj alapú festékkel. Érdekes, hogy az építéskor a fiatornyokat eredetileg sem rögzítették, merevítették ki támoszlopokkal. Ez része az építők egyfajta furcsa „hanyagságának”, hogy az a nagyfokú túlbiztosítás, ami oly jellemző a torony alsó részében, az felfelé haladva csökken, olyannyira, hogy sokszor állékonysági szempontból is fontos merevítéseket hagynak el. Hogy ez az akkori egyre fogyó pénz vagy a felelőtlenség (Ahol nem látják, ott minek jól csinálni?) számlájára írandó-e, nem tudhatjuk.

De a tornyok évszázadokat átvészelve ma is állnak, és generációkat fognak még szolgálni, terelgetve őket Isten felé. Ahogyan Elek Artúr megkapóan szép, ihletett sorokban ír róluk: „A haranglábat, mint annyi karcsú társát,

Ácsjelkép

azért építették az emberek, hogy kinyúljon közülük, föl a fellegek alá, az Isten számolyáig és kiterítse imádságait az ég királya elé. Harangokat búztak föl reá, csilingelő, morgó és bőmbőlő fémshájákat, hogy az emberszívek panaszát és vágyakozását égig sűrjék. És hogy elimádkozzák a város fejről a veszedelmet, a cikázó villámot és az el-lenség pusztító badait.”

Felsejlik előttem a Selmecről Sopronba vitt ábra a fa hosszmetsetét harang alakban ábrázolva, mely hasonlított a földből kinőtt fa harangtoronyokra. Mint ha csak integetne messzi erdei társainak, mint hatalmas emberi hősalak, dacolva a villámcsapásokkal. A sistersgő, fülsiketítő dörgésekre ma is emlékszem, amint ott a torony tövében félelemmel kucorodtunk egymáshoz testvéreimmel.

Lengyel László Zoltán
erdőmérnök – szülőfaluja Lónya